

BAŞKANLIK, YARI BAŞKANLIK VE PARLAMENTER SİSTEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa YILDIZ*

Öz

Fransız İhtilali, Avrupa siyasi tarihinin şekillenmesinde olağanüstü bir rol oynamıştır. Doğu Avrupa'yı etkisi altına alan asıl olay ise 1917 Rus devrimidir. Doksanlı yıllara kadar iki kutuplu dünyanın biri olmayı başarmış Rusya, Berlin duvarının yıkılmasıyla kaybetmiş olduğu etkisini yeniden kazanmanın savaşını vermektedir. Bu husustaki gayret güçlü bir başkanla gün yüzüne çıkmaktadır.

Parlamenter sistemin İngiltere'de yerleşik halde olmasına rağmen Birleşik Devletlerde sorunsuz işleyen başkanlık sistemi, sistemlerini henüz oturtamamış devletlerde gıpta ile izlenmektedir. Parlamenter sistem daha yaygın olmakla beraber, siyaset bilimi açısından bakıldığında başkanlık sisteminin daha da geçerli olduğu görülecektir. Üçüncü dünya ülkelerinde geleneksel olarak başkanlık anlayışı hâkimdir. Prestiji, ulusal ve uluslararası arenada taşıdığı mana dolayısıyla başkanlık, tercih edilen bir sistemdir denilebilir.

Başkanlık ve parlamenter sistemin bir araya gelmesi olarak kabul edilebilecek yarı başkanlık sistemi, Fransa gibi gelişmiş bir ülkede karşımıza çıkmaktadır. Kendine has özellikleriyle, aslında gelişmiş demokrasilerde de bu tür bir anlayışın yer alabileceğinin güzel bir örneği olarak telakki edilebilir.

Konu Türkiye tarihi açısından ele alındığında, yeni yeni oturmaya başlamış gibi görünen parlamenter yapının referandum sonrası keyfiyet değişikliği, başkanlık yönetim sistemine geçişi sağlamıştır. Çalışmada bu üç sistem ile aralarındaki farklar ve benzerlikler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Yarı Başkanlık, Parlamenter Sistem, Türkiye.

AN EVALUATION ON PRESIDENCY, SEMI-PRESIDENTIAL AND PARLIAMENTARY SYSTEM

Abstract

The French Revolution played an extraordinary role in shaping European political history. But the main event that affected Eastern Europe has been the Russian revolution in 1917. Russia which remained as a power in the bipolar world until the

* Dr. Öğretim Üyesi Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: mustafa.yildiz@bozok.edu.tr

nineties, now is fighting a battle to regain the power it lost with the fall of the Berlin Wall. This battle is evident in the strategies of its current president.

Despite the fact that the parliamentary system is established in the UK, the presidential system established in the US since the middle of the 19th century is looked at with envy by countries that have not achieved system stability. Whereas the parliamentary system is more widespread, the presidential system is considered more valid in terms of political science. Traditionally, the presidential system is more prevalent in third world countries and it can be said that the presidential system is preferred because of its prestige and its significance in national and international arenas.

We see an example of a semi-presidential system, which can be considered as the convergence of the presidential and the parliamentary system, in a developed country like France. This can be considered as a good example that this kind of understanding, with its own characteristics, can find a place in developed democracies as well.

When the issue is considered in terms of Turkey's history, the change of nature of the parliamentary structure after the referendum, enabled the transition to the presidential system. In this study, the differences and similarities between these three systems will be evaluated.

Keywords: *Presidentialism, Semi-Presidentialism, Parliamentarism, Turkey.*

GİRİŞ

Batı demokrasileri yapısal bir yaklaşımla ele alındıklarında çoğulcu demokrasiler olarak tanımlanabilir. Bunun üç önemli göstergesi vardır: Birincisi vatandaşların temel haklar çerçevesinde parti ve benzeri kuruluşları hayata geçirmeleri; ikincisi bunların karşılıklı olarak hangi çerçevede, birlikte mi yoksa karşı karşıya mı çalışmak istediklerine özgürce karar vermeleridir. Üçüncüsü ise çoğulcu demokrasilerin organizelerini ifade eden, demokrasi ve kuvvetler ayrımı prensiplerinin aşılamayacak bir gerilimde bulunmamalarıdır.

Modern politik anlayışlarda kamuyu temsil eden devlet ve bireyi temsil ettiği ifade edilebilecek toplum arasında sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla, politik sistem devletle toplumu birbirine bağlayan kamu sahası olarak ifade edilebilir. Seçim hakkına paralel gelişen partiler, çıkar grupları ve medya, bu politik sistemin toplumda yer etmesine ve destek bulmasına katkı sağlamışlardır. Hatta partilerin politik sistemin merkezinde durdukları bile söylenmelidir. Karar mekanizmalarına müdahaleleri ve kuvvetler ayrımına tesirleri de politik çoğulculuğun bir göstergesidir.

Kuvvetler ayrımı söz konusu olunca, devletin organizasyonu, dikey ve yatay yapı prensipleri ile ele alınabilir. Dikeyde, federalizmdeki gibi yetki sınırlamaları ve kontrol ilişkileri öne çıkarken yatayda, ayırım fonksiyonel farklılıklarda belirir. Kamu kurumlarının karşılıklı bağımlılıkları ve birbirlerini kontrolleri buna örnektir.

Kuvvetler ayrımıyla yatay çerçevede parlamento ve hükümet arasındaki ilişki özel bir önem arz eder. Tarih boyunca parlamento ve hükümet arasındaki ilişkiyi düzenleyen, ortaya çıkmış muhtelif organizasyon çeşitlerinden temel iki form kabul görmüştür. Karşılaştırmalı siyasi ilimlerde bunlardan parlamenter sistem ve başkanlık sistemi diye bahsedilir. Batı demokrasilerine atfen bunlardan parlamenter demokrasi ve başkanlık demokrasisi diye de söz edilir. Bu da batıda, iki sistem ile demokrasi arasındaki ilişkinin ne denli yerleşik bir hal aldığıın göstergesidir (Welan, 1995: 2).

Başkanlık ve Parlamenter sistemin yanı sıra batıda karşılaştığımız ve ikisinin bir araya gelişiyle özetlenebilecek yarı başkanlık sistemi de Fransa örneğinde somut olarak karşılaşılan bir durum arz etmektedir. Devlet idaresinin, uygulamak hususunda karar vereceği sistemi belirlemede ülke şartlarını ve vatandaşların bu konudaki yaklaşımını nazarı dikkate alması, sistemin uygulanması aşamasında karşılaşılabilecek sorunların aza indirgenmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir husustur. Müreffeh toplumlar yönetim biçimlerini kendileri belirlediği ölçüde demokratik olarak addedilebilir. Bu da ancak sistemleri tanımak ve aralarında kıyas kabiliyeti kazanmakla mümkündür. Dünya üzerinde geçerlilik arz eden bu üç sistem burada ele alınmaktadır.

Bu çalışmayla başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerin karşılaştırmalı olarak somut bir şekilde üzerinde durulacaktır. Türkiye gündemini uzun zaman meşgul etmiş ve nihayet 16 Nisan 2017 tarihli referandumla geçilmiş olan başkanlık sisteminin getiri ve götürüleri araştırmacıların çalışmalarına konu olacaktır.

1. BAŞKANLIK

Başkanlık tarihi, kuvvetler ayrımı tarihi ile eşdeğer sayılabilecek bir yapı arz eder. Aristo'da izlerine rastlanan, İtalyan John Locke tarafından insanlardaki güç bağımlılığı sebebiyle dillendirilen ve

1776 Pennsylvania eyaleti anayasasında ilk kez görülmesine rağmen yasama, yürütme ve yargı üçlü ayrımı, somut olarak 1787 yılında Birleşik Devletler Anayasası'nda bugünkü manada yerini bulmuştur (Hesselberger, 1995: 170). Montesquieu (1689-1755) de yasama ve yürütme arasında “*kuvvetin kötüye kullanılmasını önlemek ve işlerin düzenli yürütmesini sağlamak için güç, kuvvete sınır koymalıdır*” diyerek bir ayırım gerekliliğini benimseyenlerdendi. Bu açıklamalar başkanlık sisteminin başlangıç noktasını teşkil eder. Yürütme bir şahıs elinde toplanmalı ve icra edilmeli, buna karşın yürütme ve yasama birbiriyle karıştırılmamalıdır (Kasanen, 2007: 167).

Montesquieu'nun bu düşünceleri Birleşik Devletler'in 1787 yılındaki anayasa hazırlıklarında önemli bir rol oynamıştır. Birleşik Devletler Anayasası'nın fikir babası sayılacak üç şahsiyet (Alexander Hamilton (1755-1804), James Madison (1751-1836), John Jay (1745-1829) bu konuyla alakalı 85'e yakın makale yayınlamışlar (Kasanen, 2007: 168) ve başkanlık sisteminin kabulünün gerçekleşmesine önemli oranda tesir etmişlerdir.

Başkanlık sistemi ve onun parlamenter sistemle ilişkisiyle alakalı olarak en kapsamlı araştırmalardan biri ise Douglas V. Verney tarafından 50'li yıllarda yapılmıştır. Verney bu araştırmasında parlamenter sistem ve başkanlık sistemi arasındaki farka bazı kıstaslarla vurgu yapmaktadır. Araştırmasına göre en önemli fark, parlamenter sistemde hükümetin başı ve hükümetin varlığının, meclisin (parlamento) güvenine bağlı olduğu gerçeğidir. Meclis bir gensoru ile hükümeti görevden alabilir. Başkanlık sistemlerinde ise belirli bir süre için seçilen hükümetin başı aynı zamanda devletin de başı olması hasebiyle normal şartlarda yasama tarafından görevden alınamaz (Verney, 1979: 31).

Böylece başkan politik mülahazalarla görevden alınamaz ve sadece anayasaya karşı sorumludur. Meclis ancak anayasanın ihlali konusunda görevden alma davası açabilir, işi de bununla sınırlıdır. Karar mercii ancak mahkemelerdir. Başkan yalnızca seçmene karşı sorumludur, onlar da kendisini bir sonraki seçimlerde oy vermeyerek görevden alırlar.

Kuvvetlerin bu bağımsızlığı iki yönlüdür. Başkan da bu sistemde yasamayı görevden alamaz. Fakat bu tamamen birbirinden

bağımsız olduklarını göstermez, bilakis birbirlerini kontrol eder ve denge sağlarlar (Hesselberger, 1995: 170).

Verney'e göre başkanlık sisteminde başkan halk tarafından doğrudan veya dolaylı olarak seçilir (Kasanen, 2007:170). Ona göre Amerikan sisteminde başkan yasamaya karşı güçsüz bir halde iken, senato onunla alakalı görevden alma davası açabildiği için daha güçlü bir konumdadır. Anayasal reformlar açısından da yasamanın durumu daha iyidir, zira yasama burada tek başına ve bağımsız olarak anayasayı değiştirebilir (Lijphart, 1992: 2).

Başkanlık sistemlerinde devletin başı aynı zamanda bakanlarını belirlediği hükümetin de şefidir. Bunun Birleşik Devletlerde böyle olmasının sebebini, anayasa fikir babaları, yasama tarafından seçilecek bir kabinenin, onların isteklerine alet olma ve böylece zayıf kalma tehlikesi ile izah etmişlerdir (Dahl, 1992: 63).

Başkanlık sisteminde parlamenter sisteme göre daha katı bir kuvvetler ayrılığının varlığı aşikârdır. Bundan maksat, kurumların ayrılığında ziyade, gerçek bağımsızlık ve eşitlik ilkesidir. Başkanlık sisteminde politik gücün merkezi yoktur. Yürütme parlamentodan tamamen bağımsız bir şekilde oluşturulup lağvedilebilir (Zeitler, 2010: 178).

Duverger de başkanın gücünün genelde iki faktöre bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Birincisi parlamenter çoğunluk, diğeri de bu çoğunluk ve başkan arasındaki ilişkidir. Buna göre başkan, aynı zamanda parlamentoda çoğunluğu da oluşturan grubun şefi ise, en etkili pozisyondadır. Çoğunluğun muhalefette olması durumunda ise başkanın etki gücünün en zayıf olduğu durumdan bahsedilebilir.

Başkanlık sistemi söz konusu olduğunda Sartori'ye (1999: 84) göre aşağıdaki şartların yerine getirilmiş olması gerekir.

- a) Başkan halk tarafından seçilmiş olmalıdır,
- b) Görev süresince herhangi bir meclis kararı ile görevden alınamaz ve
- c) Görevlendirdiği hükümete başkanlık eder ya da farklı bir usulle idare eder.

Kısacası, başkanlık sistemi ile ilgili genel kabul, belli bir süre için seçilmiş başkana bağlı güçlü ve etkili bir hükümetin varlığıdır. Bu,

parlamente sistemdeki potansiyel yürütme kararsızlığına karşı gelen noktadır, zira orada yasamanın hükümeti azletme yetkisi vardır. Her ne kadar yasama hükümeti feshedemese de, onunla çalışmaması yürütmei zayıflatacaktır. Başkanlık sisteminin diğeri bir avantajı, başkanın fiilen direk olarak seçilmesidir ki bu parlamente sistemde hükümetin dolaylı olarak seçilmesinden daha demokratik kabul edilir (Lijphart, 1992: 11).

Başkanlık sisteminin en büyük yararı (avantajı) apaçık belli olan kuvvetler ayrımı dolayısıyla ferdi özgürlüklerin hükümetin kısıtlamalarından korunmuş olmasıdır. Parlamente sistemde de tarafsız mahkemeler, kontrol organı gibi çalışan bir muhalefet ve çok partili koalisyonlarda partilerin birbirlerine olan ihtiyatlı yaklaşımı, hükümetin yetkisini kötüye kullanmasına mâni olacaktır, tezi buna karşı kullanılabilir (Lijphart, 1992: 14).

Ayrılmış yetki sistemi de durgunluk ve durma sebebi olabilir. Vazife ayrımı, sorumsuzluğa bu da yine yayılma ve belirsizliklere sebep olabilir. Başkanlık sisteminde görevler şeffaf olmadığı için kim (başkan mı yasama mı) hangi kararlar için yetkili ve kim demokratik sorumluluğu taşıyor, açıklık ifade etmez. Amerikan sisteminde Sartori en zayıf nokta olarak hükümetin iki ana unsurunu oluşturan kongre ve başkanın birbirlerini politik ortak değil de rakip olarak görmelerini, çıkarlarını da “diğeri başarısızlığında” görmelerine bağlar, bu ise etkili bir idareye manidir. Bu gerçek onu, Amerikan sisteminin anayasa sayesinde değil bilakis anayasaya rağmen var olabildiği sonucuna götürür (Sartori, 1994: 88).

Yürütme ve yasama arasındaki bu potansiyel sorun, başkanlık sisteminin en çok eleştirilen yönüdür. En kötü şartlarda sistemin durmasına kadar gidebilecek hükümet ve parlamento arasındaki bu çatışma, birbirinden bağımsız hareket eden iki politik organın varlığından kaynaklanmaktadır. Bunlar anlaşamazlarsa, sorunun kurumsal metotla çözümü yok gibidir. Bu, parlamente sistemlerde başkadır. Orada iki organı birbirine bağlayan meclis güveni faktöründen bahsetmek gerekir. Başkanlıkta bunun çözümü bir hayli zordur. Lijphart, organlardan birinin diğeri göre biraz daha fazla yetkiyle donatılmasının bunu çözebileceğini ifade eder. Böylece iki organ birbirinden bağımsız fakat diğeri ile ilişkide parlamento göre başkan biraz daha yetkili kılınarak sorun aşılabilir. Gerçi, sorun

başkanlık sisteminde zaten başkanın çok geniş olan yetkileridir. Yürütme gücünün böyle tek bir şahısta toplanması noktası, demokratik olarak da başkanlık sisteminin en tehlikeli unsuru kabul edilmektedir (Lijphart, 1992: 14).

Süredeki katılık da başkanlık sistemindeki zorluklardandır. Başkanın ve parlamentonun belli görev süreleri dolayısıyla, gerçek politik durum ne olursa olsun yerine getirilmesi gereken kurallar uygulanmaktadır. Lijphart, başkanlık sisteminin büyük zararlarından birinin, sistemin “*kazanan hepsini alır*” prensibini kabulünde görür. Bu prensibe göre bir kişi veya bir parti kazanan, diğerleri de kaybedendir. Gücü elinde toplayan başkan, yetkiyi vermemek için koalisyon ve anlaşmalardan kaçacaktır. Bölünme ve kutuplaşmaların olduğu memleketlerde başkanlık sisteminin daha fazla bölünmeye ve kutuplaşmaya sebep olacağı ve siyasetin içe yönelmek yerine dışa yöneleceği savını ortaya çıkarmaktadır (Lijphart, 1992: 18).

Yani hem çok güçlü bir başkan hem de politik karar sisteminin verimsizliği başkanlık sisteminin dezavantajları olarak belirir. Bu yüzden başkanlık, hem durgunluk hem de kuvvetli başkan sendromu yaşayabilir.

2. YARI BAŞKANLIK

Dünyadaki mevcut sistemlerin birçoğu saf parlamenter veya başkanlık olarak sınıflandırılmaktan ziyade bir karışık şekil arz ederler. Hem başkanın doğrudan seçildiği hem de parlamenter bir başbakana sahip sistemler vardır. Böyle sistemlerde iki hükümet tipinin işlem ve kurumları zamanla değişken ve farklı oluşumlarda kombine edilirler. Bunlar yarı başkanlık sistemleridir.

Yarı başkanlık sistemi, parlamentarizm ve başkanlık sistemi arasındaki belli bir sistem değil, bilakis iki hükümet şeklinden unsurları farklı yoğunlukta kombine eden bir sistemdir. Bunların hepsi için de birçok tanım vardır. Lijphart buradaki sorunu çözmek babında bir sınıflandırma yapmakta, hükümetin şefinin sistemi belirlediğini savunmaktadır. Eğer vazifeler paylaşıyorsa yarı başkanlıktan bahsetmektedir (Lijphart, 1992: 8).

Son otuz-kırk yılın sistem karşılaştırmaları hususundaki ilmi çalışmalarda parlamenter sistem ve başkanlık arasındaki çerçevede yarı

başkanlık meselesi de ilk kez Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger tarafından ele alınmıştır (Huthüfer, 2010: 257). Duverger'e göre yarı başkanlık sistemleri, başkanın doğrudan seçilmesi ve geniş yetkilerle donatılması, yürütme erkini parlamentonun desteğine bağlı bir başbakan ve bakanlarla paylaşması ile diğerlerinden ayrılırlar (Goetz, 2004: 80). Her ne kadar Duverger'in bu yarı başkanlık anlayışı günümüzde halen tartışmalı olsa da, karşılaştırmalı sistem analizlerinde, orta ve doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşme sürecini inceleyen ilmi araştırmalar bunun pratik olduğunu göstermiştir (Elgie, 1999: 1).

1970 yılında yarı başkanlık araştırmalarının başlarında Duverger üç Avrupa ülkesini (Avusturya, Finlandiya ve Fransa) bu minvalde kabul etmiş, 1971 yılında bunlara İrlanda'yı da eklemiştir. Onun tanımına göre, yarı başkanlık hükümet sistemi, başkanın gücünü bir başbakan ve kabinesi ile paylaştığı, yürütmesi iki başlı olan sistemlerdir. Yürütmede iki başlılık bütün parlamenter sistemlerin göstergesi olmasına rağmen, başkanın yetkileri bunlarda aslında genel itibarı ile temsil ve törensel fonksiyonlarla sınırlıdır. Yarı başkanlıkta ise başkan bizzat kendisi hükümetin bir parçası olup, siyasal yetkilere de sahiptir. "Yürütmenin şefinin kim" olduğu ise kolay cevaplanabilecek bir soru değildir (Decker, 2003: 17).

Başkanlık sistemi ile bir ortak noktası, başkanın parlamento tarafından değil de doğrudan halk tarafından seçilmiş olmasıdır. Yakinen incelendiğinde başkanın yetkilerinin paylaşıldığı ikinci bir otorite söz konusudur. Başkan yetkisini güçlü bir başbakanla paylaşmak durumundadır. Başkanlıkta katı bir erk ayrımı sayesinde parlamentonun müdahalesi önlenmektedir. Buna karşılık yarı başkanlıkta erk paylaşımı dolayısıyla parlamentoya bağlı bir başbakanla başkan gücü paylaşmaktadır (Sartori, 1994: 121).

Yarı başkanlık anayasaları bölünmüş bir yürütmeye dayanır. Bakanlarıyla parlamentonun güvenini kazanmak zorunda olan ve yürütmeyi sürdürecektir bir başbakanın yanında halk tarafından seçilmiş bir başkan, anayasa ile devletin merkezine ikili bir hükümet sistemi olarak yerleştirilir (Duverger, 1992: 145).

Yarı başkanlık sistemlerindeki yetki dağılımının farklılığını ifade etmek babında Duverger üç kategori belirler: birincisinde başkan

bir “kontrol organı” olarak çalışır (Duverger, 1980: 177), yani Anayasa Mahkemesince kanunları incelettirerek veya anayasal hak olan referandumla vatandaşı bu konuda oylamaya götürerek anayasanın koruyuculuğunu yapar. İkinci kategoride başkanın başbakanı görevden alma yetkisi de vardır. Üçüncüsünde ise başkan, ülkeyi başbakan ve kabinesi ile birlikte idare eden bir ‘yöneticidir’ (Duverger, 1992: 16). Duverger yarı başkanlık sisteminde başkanın gerçek yetkilerinin belirlenmesinde anayasa dışı faktörlerin önemli rol oynadığı görüşündedir. Bununla siyasi gelenek ve hükümetmenin pratiği vurgulanmaktadır.

Yarı başkanlığın olduğu sistemlerde başkanın partisi parlamentoda çoğunluk sahibi ise, başkan hükümetin başını diğer bütün faktörleri göz ardı ederek atayabilir ve politikasının ilkelerini tembihleyebilir. Aksi durumda ayrıcalık parlamentoda sorumlu başbakan ve hükümete geçer. Bu hâlde başkan ve başbakan tamamen karşı karşıya gelirler (Decker, 2003: 17).

Duverger’e göre parlamenter çoğunluk sorunu olan ülkelerde partiler ikincil bir rol oynarlar ve güçlü bir başkanlık kaçınılmaz olur. Stabil çoğunlukların bulunduğu memleketlerde ise başkan ya çok kuvvetli ya da tamamen sembolik bir rol oynar (Duverger, 1992: 148). Parlamenter çoğunluk oluşmayan memleketlerde başkanın gücü hükümetin parçalanmışlığından dolayıdır. Güvenilir çoğunluk bulunmadığı için hükümet icraatlarında zayıftır. Parlamento her daim bloke olmakla karşı karşıyadır. İşte bu durumlarda başkan her ne kadar çalışmayan hükümet yerine geçemese de acil kararlarda bu vazifeyi üstlenir, bu da başkanın parlamentoya karşı sorumlu olan hükümete göre üstünlüğüdür. Başkan yalnız ve kararlarda daha bağımsızdır.

Parlamento çoğunluğu bulunan ülkelerde başkan pratikte anayasadan uzak bir durumda hareket eder. Fransa’da başkan anayasada gösterilenden ziyade kararlarda daha güçlü rol oynar. Avusturya’da ise başkan anayasanın kendisine verdiği yetkilerden çok daha azını kullanarak sembolik bir rol üstlenir. Bu fark Duverger’e göre başkanın iktidar partisiyle olan ilişkisiyle bağlantılıdır. Başkan partinin yöneticisi ve partisi de çoğunluk sahibi ise, kararlara daha güçlü katılır, Fransa’daki gibi. Eğer başkan çoğunluk partisinin bir üyesi ise ve başı değilse, o zaman da Avusturya örneğindeki gibi sembolik bir rol oynar¹.

Parti yapısı ve partiler arası durum anayasal haklardan başkanın karar vermesinde daha önemli rol oynamaktadır diyen Duverger şu sonuca ulaşır: partinin başı ve aynı zamanda parlamentoda da salt çoğunluğa sahipse, yetkiler hususunda bir hükümdar gibidir. Buna karşılık partinin sadece üyesi ve nispi çoğunlukla yetiniyorsa yetkilerinde bir hayli sınırlıdır. Anayasa bağlamı da aslında başkanın yetkileriyle alakalı önemli rol oynar. Bu bağlam anayasanın hukuki ve fiili durumunu nazarı dikkate almayı gerektirir. Bunun ötesinde teamül ve ülkedeki politik pratikler de başkanın yetkileri konusunda önemli rol oynamaktadır. Bütün bunlarla kurallar, normlar ve fiili durumlar ortaya çıkar ve yıllar içinde yerleşirler (Elgie, 1999: 18).

Oturmuş ve güçlü bir yürütme, başkanın doğrudan seçilmesi hasebiyle daha geniş demokrasi, hükümetin sınırlı gücü, genel olarak başkanlık sistemlerinin avantajları olarak ifade edilirken, yürütme-yasama arasındaki çıkmaz, kısmi bloke etme ve kararlılık ve daha az kapsayıcı bir hükümet “*kazanan hepsini alır*” (Lijphart, 1992: 11) konuları da dezavantajlarını teşkil etmektedir.

Başkanlık sisteminde başkan parlamento ile çatışırken yarı başkanlıkta bu, parlamentoca desteklenen başbakanla ortaya çıkar. Yarı başkanlık iki sistemin sentezinden oluşmaz. Zaman zaman ikisinin de uygulandığını görürüz. Gerektiğinde başkanlık sistemi gibi, başka zamanlarda da parlamenter sistem gibi değerlendirilebilir. Bu yoruma göre Fransız hükümet modeli başkan ve parlamento çoğunluğu aynı partidense başkanlık, aksi durumda parlamenter sistem söz konusudur (Sartori, 1994: 123).

Yarı başkanlıkta aslında iki sistemin yararlı olan taraflarının bir modelde toplanması gayreti vardır. Yarı başkanlığa yöneltilen ana eleştiri noktası, kavramın açık olmaması ve somut olarak tanımlanmamak dolayısıyla farklı kullanılmasıdır. Ülkelerin farklı politik sistemlere sahip olmalarına rağmen yarı başkanlık olarak sınıflandırılmaları, eksiklik olarak görülebilmektedir (Elgie, 1999: 10).

3. PARLAMENTER SİSTEM

Parlamenter idari sistem, seçimler vasıtasıyla oluşturulmuş bir parlamentonun, halkı temsilinin politik süreçte merkezi rol oynadığı, bir politik sistemdir (Marshall, 2005:24). Politik bir hareket olarak

parlamentarizm burjuva ile birlikte monarşi ve feodal yapıdan, hükümdarın oluşturduğu yürütmenin yetkilerini sınırlayıp, hatta alıp, hükümdarın egemenliğini kaldırıp doğrudan halkın egemenliğine giden hareket olarak anlaşılabilir (Heinrich, 1996: 19).

Aristo'dan hayli etkilenmiş antik devlet öğretisindeki üç ana tipi, monarşi ya da krallık (tek kişinin iktidarı), aristokrasi-oligarşi (azların iktidarı, elitler iktidarı) ve politeia-demokrasiyi (halkın iktidarı), (Rosen, 1996: 39), Machiavelli (1469-1527) monarşi ve cumhuriyet olarak ikiye indirgemektedir. Cumhuriyet zaman içinde özgürlükçü devlet varlığının ifadesi sayılmış, Fransız İhtilali ve bunu müteakip ulusal özgürlük hareketleri neticesinde monarşinin kaldırılması da Avrupa'da asıl konu olmuştur (Hesselberger, 1995: 164).

“Parlamento” kavramı Fransa'dan çıkmaktadır. Köken itibarı ile Latince “parlamentum” dan mütevellittir. İlk kez 12. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bu terim temsil anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Fransız Parlamentarizmi kralın kararlarının kaydedilmesi yetkisiyle ortaya çıkmış, zamanla Paris'teki bölge yüksek mahkemelerinin terminolojisinde kullanımını bulmuştur. Bu kurumlar hükümdarın kararlarına karşı temyiz için kurulmalarına rağmen, otorite ve kararlarının değişikliğine güç yetirememişlerdir. Fransız İhtilali sırasında monarşi ile kurumlar ortadan kaldırılmasına rağmen, kısa bir süre sonra parlamento gerçek bir halk temsili olarak oluşmuştur (Patzelt, 1993: 320). Buna paralel aynı kavrama Britanya adasında da rastlanır. 13. yüzyıl İngiltere'sinde kralın sınıfların temsilcileriyle yaptığı görüşmeler “parliamentum”, “konuşma” olarak ifade edilmiştir (Marshall, 2005: 24).

Parlamente sistemin remzi, hükümetin şefi olarak bir başbakanın ve hükümetin tamamının meclisin güvenini almalarıdır; parlamente olarak tanımlanan sistemlerde hükümet, meclis tarafından tanınır, desteklenir ve gerekirse düşürülür (Lijphart, 1992: 2). Bu, parlamentonun merkezi rolüne atfedilmelidir; Parlamente sistemde hâkimiyet halkındır (Halk egemendir) (Sartori, 1994: 101). Başkanlık sisteminde devlet gücü gerçekten bölündüğü halde, parlamente sistemde kuvvetler ayrımı defalarca ihlal edilir. Böylece bir milletvekili aynı zamanda bakan olabilir. Yürütme formal bir kanunla

yetkilendirilirse, aslında yasama faaliyeti olmasına rağmen, yönetmelikler çıkarabilir (Hesselberger, 1995: 170).

Parlamente idari sistemlerde yürütme ve yasama birbiriyle karıştırılır. Federal Almanya’da olduğu gibi en kuvvetli parti ya da koalisyon, hükümet ve meclise hâkim olur ve böylece kuvvetler ayrımı etkisi sıfırlanmış olur. Parlamentarizmdeki bağlantılar sadece yürütme ve yasama arasında değildir. Patzelt bunu “parlamentoların kendine haslığı hiyerarşik olmayan üç boyutlu bağlantılarında göze çarpar: yukarıya doğru “hükümet”, aynı düzlemde partiler ve federasyonlar, idari mekanizmalar ve medya, aşağıya doğru da siyaset öncesi alan, tek tek vatandaşlar” (Patzelt, 2004: 97) diye ifade etmektedir.

Başkanlık sistemlerinde başkan direkt seçimlerle gelip hükümet şefliğini ve başkanlığı uhdesinde topladığı halde (“kapalı yürütme”) parlamente demokrasilerde bu görevler ayrı kalırlar. Başkanlık sisteminin aksine hükümet, parlamente sistemde yasamaya karşı bir hayli sorumludur ve politik sebeplerle kendisince bir gensoru oylamasıyla düşürülebilir. Başbakan parlamente sistemlerde başkanlık sisteminde başkanın direkt halk tarafından seçildiği gibi değil, halkın seçtiği meclis tarafından belirlenir (Gerlich, 1996: 51).

Parlamente demokrasi için tipik bir örnek olarak Federal Almanya ele alınabilir. Burada kuvvetler ayrımının vurgulanmasının tersine sistemin karşılıklı bağımlılığı ve engellemesinden bahsedilir. Böylece karşılıklı kuvvetlerin birbirine etkisi ve kontrolünden söz etmek gerekir. Öyle olunca parlamento hükümeti, mahkemeler yürütmenin hukukilik, yasamanın da anayasaya uygunluk hususunda dosyalarını incelerler. Kuvvetlerden birinin idarecisinin ataması genellikle başka bir kuvvetin idarecilerince gerçekleşir. Böyle olunca Şansölye parlamento tarafından seçilir, hâkimler (Federal mahkeme hâkimleri hariç) yürütme organınca atanırlar (Hesselberger, 1995: 170).

Parlamente demokrasilerde, hâssaten parlamente monarşilerde, devlet başkanının vazifeleri temsili olmaktan öte geçmez. Başkan yahut hükümdar burada denge unsuru bir güç konumundadır (tarafsız güç) (Heinrich, 1996: 20). Asıl olarak ihtilafların giderilmesi ve birliğin korunmasına çalışır. Politik olarak bağımsız hareket edemez. Başbakanın atanması, azli ve federal meclisin feshi dışında bütün kararlarında başbakanın imzasına ihtiyacı vardır. Başkan federal meclis

tarafından seçilir ki en azından teorik olarak parti politikalarının ve tartışmalarının ötesinde bir konum kazansın (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası 54. madde).

Parlamente sistemde kuvvetler ayrımı demek, gücün bir şahısta toplanmasının muhal olması demektir. Gerçi parlamente politik sistemde başbakanın rolünde aldığı şekle göre farklılıklar olduğunu Sartori dile getirmektedir. İngiltere başbakanını ‘eşit olmayanların üstündeki primus’ (a primus above unequals) ki, hem hükümeti aynı zamanda da ülkeyi yöneten, kabine üyelerini kendi seçen ve azleden olarak anlatır. Alman şansölyesini de ‘eşit olmayanların altında bir primus’ (a primus under unequals) olarak gösterir, şöyle ki İngiliz meslektaşına göre biraz daha zayıf yetkilendirilmiş ama yine de bir hayli geniş hareket kabiliyeti olan durumdadır. Parlamente sisteminin üçüncü kategorisinde ise başbakan eşit bir kabinenin (primus inter pares) sınırlı salâhiyetli yönetenidir (Sartori, 1994: 103).

Parlamente sisteminin devletlerdeki gelişimi gerek federatif yapı gerekse değişken politik yapılar dolayısıyla olsun, tekil bir parlamente sistemden söz etme imkânı vermez (Marshall, 2005: 113). Hatta Patzelt (2004: 104) beş ayrı temsil yapısından bahseder: federal, tüzel, (eski veya yeni) şehirsel, liberal ve demokratik parlamente sistem.

Sartori (1994: 101) yasama ve yürütmeyi temel alarak, parlamente sisteminin üç kategorisinden söz eder:

- a) Yürütmenin parlamentoya karşı hükümler olduğu başbakanlık ya da kabine sistemli İngiliz parlamente sistemi,
- b) Hükümet etmenin imkânsız olduğu (III. ve IV. Cumhuriyet) Fransız meclis hükümeti ve bu iki keskin uç arasında kalan sistem,
- c) Parti kontrollü parlamente sistem.

Parlamente hükümet sistemlerinin genel göstergesi, halk tarafından doğrudan seçilen parlamentonun sadece kanun yapıcı ve bütçe hakkı dışında, hükümetin kurulması, oluşturulması ve devamı konusundaki anayasal tesiridir. Hükümet icraat için parlamentonun güvenine ihtiyaç duyarken, sahici bir gensoru söz konusu olunca da faaliyetlerini sonlandırabilmelidir. Parlamento da hükümet şefinin devlet başkanını işe ortak etmesiyle feshedilebilir. Parlamente sistem için kuvvetlerin birbirlerini karşılıklı politik kontrolü kesin olmalıdır.

Özetle, sisteme yönelik eleştiriler genellikle parlamentarizm teorisinden ziyade parlamentarizmin uygulanmasıyla ilintilidir. Birçoklarına göre bu yönetim biçiminin teorik ana prensipleri ile parlamenter organizasyonların ve hükümetlerin günümüzdeki yapıları (göstergeleri) birbirinden bir hayli uzaktır. Dolayısıyla parlamentolar, günümüzde farklı çıkar gruplarının aldıkları kararların onaylandığı ve meşruluk kazandıkları yer olmaktan öteye gidememektedirler. Bunun sebebi parlamentoların karmaşık ve çok katmanlı toplumlarda problem çözme kapasitelerini kaybetmeleri ve daha kesin temsil ve politika oluşturmanın uzmanlar ve sendikalar tarafından ele alınmasındandır (Marshall, 2005: 60).

Gerçi parlamentarizmin teorik oluşumuna da eleştirel yaklaşılabilir. Başkanlık sistemlerinde yürütme tek şahıstan oluşurken, parlamenter modellerde yürütme erki hükümet üyeleri arasında bölünmektedir. Bazılarında işler dostane yürürken, diğerlerinde bakanlar olmadan karar veremeyen “güçlü bir başbakan” vardır (Lijphart, 1992: 3). Parlamentarizmin çoğulcu yürütme anlayışı bütün gücün bir tek şahısta toplanmasına mâni olmakla birlikte, böyle sistemlerde bütün üyeler birbirlerini kontrol ettikleri için, karara varmak bazen bir hayli uzun sürmekte bu da politik durgunluğa sebep olmaktadır (Dahl, 1992: 58).

Bu sebeptendir ki parlamenter sistemlere başkanlık sisteminin aksine icraat yapamama ön yargısıyla bakılır (Franzius, 2015: 13). Parlamento dışı birçok kurumun da politik kararlara katılması dolayısıyla siyaset, bazı sahalarda ancak ortak paydada buluşulabilmek nedeniyle uzlaşma politikası olabilmekte, büyük politik kararlar da imkânsızlaşmaktadır.

SONUÇ

Tarihi yaklaşım başkanlık sisteminin ana kurallarının ABD’de, parlamenter sistemin ana kaidelerinin de Büyük Britanya’da ortaya çıktığı ve geliştirildiği gerçeğinden yola çıkar. O nedenledir ki, sistem olarak veya yapısal olarak bunlardan herhangi birine olan yakınlık ölçüsünde devletlerin “gerçek” parlamenter ya da başkanlık sistemine uygunlukları vurgulanmış olur (Steffani, 1979: 38).

Anayasa hukuku açısından parlamento ve hükümet arasında yapılan görev taksiminde genel manada iki değişken ana formla karşılaşmak mümkündür. Hükümetin parlamento tarafından görevden alınabilmesi halinde, “parlamentar hükümet sistemi”, eğer bu anayasa hukuku açısından mümkün değil ise o zaman da “başkanlık hükümet sistemi” söz konusudur. Yürütme nazarı dikkate alınacak olursa da başkanlık sisteminde kapalı, parlamenter sistemde de çift yürütmeden söz etmek mümkündür.

Başkanlık sistemleri altında kapalı yürütmenin en basit açık ve klasik şeklini ABD anayasasında bulmak mümkündür. Anayasanın 2. Maddesi ‘*Yürütme yetkisi Amerika Birleşik Devletleri başkanına verilir*’, diyerek rakipsiz bir güçle başkanı teçhiz etmektedir. Başkan devletin başı, hükümetin şefi ve şahsında tek bakandır.

Başkanlık sistemi açısından kendi içinde biraz daha farklılık arz eden bir yapıya Latin Amerika ülkelerinde rastlanır. Burada başkanın yanında “*başkanlık gücünün freni*” sayılan bir bakan veya meclis vardır. Başkan buna rağmen bütün yürütmenin ve bakanlar kurulunun başıdır.²

Kapalı yürütmeye örnek gösterilebilecek bir diğer yapı İsviçre’nin Bundesrat’ında (hükümet – federal konsey) mevcuttur. Yedi üyesinden biri münavebeli olarak hem başkanlığı hem de konseyin başkanlığını yürütmektedir (*meslektaşlar sistemi- primus inter pares*) (Hempel, 2010: 294).

Bunun dışında meşruti monarşilerden (İngiltere ve İskandinav usulü parlamenter monarşilere karşılık) de söz edilebilir. ‘*Kral yanlıs yapamaz*’ prensibinden hareketle, yürütmenin başına istediğini atayıp yeniden azletme yetkisi sadece hükümdara (krala) aittir (Steffani, 1979: 42).

19. yüzyılın ortalarından itibaren Birleşik Devletlerde oturmuş olan (o zamanlar adı henüz konulmamış olmasına rağmen (Von Beyme, 1967: 1) ve işleyişi itibarı ile de sorunsuz görünen başkanlık sistemi parlamenter sistemle idare edilip bir türlü istikrar kazanmamış memleketlerde biraz da gıpta ile seyredilen bir durum arz etmektedir.

Bu sistemin ana unsurlarını yeniden ifade etmek gerekirse:

- a) Yürütme parlamenter sistemdeki gibi bölünmüşlük arz etmez. Devlet başkanı ve hükümet başkanının görevleri bir şahısta toplanmıştır.
- b) Hükümet parlamento değil, sadece başkana karşı sorumludur. Bakanlar başkan tarafından teker teker veya hep birlikte görevden alınabilir.
- c) Parlamento üyeleri aynı zamanda bakan olamazlar. Milletvekilliği ve bakanlık görevleri arasında bir uyumsuzluk vardır.³
- d) Parlamento hükümeti düşürme yetkisi vermeyen sistem, başkana da parlamento feshetme yetkisini vermemektedir.
- e) Başkan kanun yapamamakla birlikte parlamentonun yaptığı kanunlara karşı veto hakkına sahiptir (Von Beyme, 1967: 2). Buna karşılık idare için atamasını yaptığı kimselerin parlamentodan senato yoluyla onayını almaya ihtiyaç duymaktadır. (Welan, 1995: 3).

Latin Amerika ülkelerinde de başkanlık sistemi ABD temel alınarak uygulanmaya çalışılan sistemdir. Başkanların seçimi ve sistemin işlerliği hususunda askerin ülkeler tarihindeki rolü gözden kaçırılmamalıdır. Rusya ve kendisinden ayrılan devletler de başkanlık açısından birer örnek teşkil eder. Doğu Bloku ülkeleri, Afrika ve Asya ülkeleri de başkanlığın saygınlığından dolayı, sömürgeci kurtuluş ve doğu-batı çatışmasının da tesiri ile bu sistemi tercih etmiş durumdadır.

Üçüncü dünya ülkelerinde de gelenekten kaynaklanan bir başkanlık anlayışı mevcuttur. Daha önce önder konumunda olanların yerine başkanlık makamı modern bir kavram olarak yerini almıştır. Prestiji, ulusal ve uluslararası arenada taşıdığı mana dolayısıyla başkanlık tercih edilen bir sistemdir. Güçlü başkanlar dış politik çıkarların gerçekleştirilmesi, ülkenin uluslararası camiada iyi temsili ve adaptesi için önemlidir.

Parlamenter sistemde ise yürütmenin yapılanmasının geniş bir ölçüğe sahip olduğu aşikârdır. İki başlılık arz edecek bir yapı söz konusudur. Bir yanda sembolik bir durum arz eden devlet başkanı diğer yanda anayasa hukuku açısından geniş yetkilerle donatılmış kabinesiyle bir hükümet başkanı.

Başkanlık ve parlamenter sistemin ana ayırt edici özelliği parlamentoca hükümetin düşürülmesi yanında, parlamenter sistemlerde parlamentonun feshi hakkı, önemli tamamlayıcı unsurlardandır.

Başkanlık sisteminde ise bunların ikisinden de söz etmek mümkün değildir. Başka bir özellik de uyumsuzluk durumudur. Başkanlık sisteminin kaidelerinden olan uyumsuzluk gereği hükümet üyeliği kazanan kimse milletvekilliği yetkilerinden soyutlanır. Fransa'nın başkanın hegemonyası altında işleyen bir parlamenter sisteme sahip olması burada bir istisnadır. Federal devlet ve iki kamara sistemi de parlamenter ve başkanlık sistemi açısından bakıldığında tamamlayıcı ayırt edici unsurlar olarak telakki edilebilir. Ayrıca parlamenter sistemlerde parlamento çoğunluğu tarafından tolere edilebilen bir azınlık hükümetinin kurulabilmesi özelliği de vardır (Steffani, 1979: 46-48).

İngiliz parlamenter sisteminin kara Avrupa'sında daha da yerleşik hal aldığı gerçeğine rağmen Sartori'ye göre parlamenter sistemler tabiatı itibarı ile daha iyi olan hükümet sistemini temsil etmezler. Parlamenter demokrasilerin fonksiyon becerisi daha ziyade oturmuş parti sistemlerinden kaynaklanır (Quiles, 2009: 10).

Her ne kadar parlamenter sistemler yaygın olmak bakımından önde olsa da siyaset bilimi açısından gerçek güç ilişkileri ve somut yapılanmalar ele alındığında başkanlık sisteminin daha da geçerli olduğu görülecektir. Dünya devletlerinin çoğunluğu cumhuriyet olup hepsinin bir başkanı ve hatta çoğunun güçlü başkanları vardır. Latineden gelen bu kelime önde oturan, yukarıdaki gibi manalara gelir. Bir grubun derece bakımından en üstününü gösterir⁴ (Heinrich, 1996: 19-20). Siyasi önderlik (Leadership) gelişmiş demokrasilerde de ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Avrupa ülkelerindeki parlamenter yapı da aslında en doğrusu bu olduğundan uygulamaya konulmuş olmaktan ziyade, şartlar ona zemin hazırladığı için kabul görmüş bir gerçekliktir. AB'nin kuvvetli başkan arayışı yolundaki gayretleri bunun bir göstergesidir (Sonnicksen, 2014: 157). Bu minvaldeki çalışmalar uzak olmayan bir gelecekte AB'nin de başkanlık sistemi ile barışık olabilecek hal arz edeceğini göstermektedir (Gaupmann, 2008: 268).

Demokratik anlayıştaki zayıflık birçok ülkede güçlü bir başkanın seçimi ile alakalı tereddütler oluşturmakla birlikte, çalışmaktan aciz parlamentoların bulunduğu memleketlerin buna doğru kaymakta olduğu bir gerçektir. Hangi sistem olursa olsun, neticede halk

kendisiyle alakalı kararı verip yönetilmek istediği sistemi belirleyecektir. Bu da saygı duyulması gereken en demokratik yoldur.

Cumhuriyet tarihi nazarı dikkate alınacak olursa, meclis çalışmalarının çok partili hayata geçtiği yıllara kadar başkanlık sisteminden farklı bir yapı arz ettiğini savunmak zor gibi görünmektedir. Çok partili hayat parlamentoya renklilik getirmekle beraber işlev itibarı ile çok da farklı bir konum kazanmamıştır. Aslında parlamenter sistemdeki geleneğin de köklü olmayışı ve cumhuriyetin ilanından beri kurulan 65 hükümet de başkanlık sistemi üzerinde düşünülmesi gerektiği savını güçlendirmektedir. Tabiatı itibarı ile ne “iyi” ne de “kötü” bir kurum olarak ifade edilebilecek başkanlık sistemi, Türkiye açısından getiri ve kayıpları üzerinde konuşulmak ve karara varmak hususunda çok yeni bir sistemdir.

¹ 22 Mayıs 2016 tarihinde Avusturya’da yapılan ve Alexander van der Bellen’in devlet başkanı olmasıyla neticelenen cumhurbaşkanlığı seçimleri, karşı aday Norbert Hofer’in başkan seçildiğinde anayasada kendisine verilen bütün yetkileri kullanacağını ifade etmesiyle bir hayli hareketli geçmiştir. Hofer seçilmesi durumunda güçlü bir başkan rolü üstlenerek yarı başkanlığın gereklerini yerine getireceğini ifade etmişse de seçimden galibiyetle ayrılan taraf van der Bellen olmuştur.

² Latin Amerika ile alakalı bakınız: Heinrich W. Krumwiede, Detlef Nolte, Die Rolle der Parlamente in den Praesidialdemokratien Lateinamerikas, Hamburg, 2000.

³ Bu, bakanların işleri dolayısıyla illa da her seferinde çoğunluk aramak zorunda olmamaları açısından müspet görülecek bir noktadır.

⁴ Türkçede başkan ve Arapçada reis gibi manalara gelir.

KAYNAKÇA

- Cheibub, J. A. (2007). *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Dahl, R. (1992). *At the Convention: The Paucity of Models*. Arend Lijphart (Yay. Haz.). *Parliamentary versus Presidential Government* (s.57-65). New York: Oxford Readings in Politics and Government.
- Decker, F. (2003). *Parlamentarisch, praesidentiell oder semi-praesidentiell?* Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament. B 1-2 (s.16-23).
- Decker, F. ve Höreth, M. (2009). *Die Verfassung Europas*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Duverger, M. (1973). *Demokratie im technischen Zeitalter*. München: Piper.
- Duverger, M. (1980). A New Political System Model: Semi-Presidential Government. Paris: *European Journal of Political Research*, Nr. 8. (s.165-187).
- Duverger, M. (1992). *A New Political System Model*. Arend Lijphart (Yay. Haz.). *Parliamentary versus Presidential Government* (s.142-149). New York: Oxford Readings in Politics and Government.
- Elgie, R. (1999). *The Politics of Semi-Presidentialism*. Robert Elgie (Yay. Haz.). *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford: Comparative European Politics (s.1-21).
- Elgie, R. (2011). *Semi-Presidentialism*. New York: Oxford University Press.
- Franzius, C., Mayer, F. C., ve Neyer, J. (2015). *Modelle des Parlamentarismus im 21. Jahrhundert*. Baden-Baden: Nomos.
- Gaupmann, G. (2008). *Praesidentialismus als Leitmotiv für Europa*. Marburg: Tectum.
- Gerlich, P. (1996). *Parlamentarismus im Vergleich*. Johann Burger (Yay. Haz.). *Politische Macht und Kontrolle*, Nr.10 1995/96 (s.47-56). Wien: Verlag Jugend und Volk.
- Goetz, K. (2004). *Regierung und Verwaltung*. Ledger Helms (Yay. Haz.). *Politische Theorie und Regierungslehre*. Frankfurt: (s.74-96).
- Heinrich, H. G. (1996). *Praesidentialismus*. Johann Burger (Yay. Haz.). *Politische Macht und Kontrolle*, Nr.10 1995/96 (s.19-32). Wien: Verlag Jugend und Volk.
- Hempel, Y. (2010). *Politische Führung im Direktoralsystem: die Schweiz*. Martin Sebaldt (Yay. Haz.). *Politische Führung in westlichen Regierungssystemen* (281-306). Wiesbaden: VS Verlag.
- Hesselberger, D. (1995). *Das Grundgesetz*. Berlin.
- Huthöfer, N. (2010). *Politische Führung im Semipraesidentialismus: das Fallbeispiel Frankreich*. Martin Sebaldt (Yay. Haz.). *Politische Führung in westlichen Regierungssystemen* (257-280). Wiesbaden: VS Verlag.
- Jaeger, W. ve Welz, W. (1995). *Regierungssystem der USA*. München: Oldenburg.
- Kasanen, A. (2007). *Zwischen Macht und Ausgleich*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Krumwiede, W. H. ve Nolte, D. (2000). *Die Rolle der Parlamente in den Praesidialdemokratien Lateinamerikas*. Hamburg: Institut für Iberoamerika-Kunde.
- Lijphart, A. (1992). *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Univ. Press.

- Lijphart, A. (2008). *Thinking about Democracy*. London: Routledge.
- Marshall, S. (2005). *Parlamentarismus*. Winand Gellner (Yay. Haz.). Baden-Baden.
- Patzelt, J. W. (1993). *Einführung in die Politikwissenschaft*. Passau.
- Patzelt, J. W. (2004). *Parlamentarismus*. Ledger Helms (Yay. Haz.). Politische Theorie und Regierungslehre. Frankfurt: (s.97-129).
- Patzelt, J. W. (2005). *Parlamente und ihre Macht*. Baden-Baden: Nomos.
- Quiles, J. M. (2009). *Praesidentialismus in Lateinamerika*. Bonn: Bachelor-Master Publishing.
- Samuels, J. D. ve Shugart, S. M. (2010). *Presidents, Parties, and Primeministers*. New York: Cambridge.
- Sartori, G. (1994). *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York.
- Sebaldt, M. ve Gast, H. (2010). *Politische Führung in westlichen Regierungssystemen*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Sonnicksen, J. (2014). *Ein Praesident für Europa*. Wiesbaden: Springer.
- Steffani, W. (1979). *Parlamentarische und praesidentielle Demokratie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Verney, D. (1979). *The Analysis of Political Systems*. London.
- Von Beyme, K. (1967). *Das praesidentielle Regierungssystem der Vereinigten Staaten in der Lehre der Herrschaftsformen*. Karlsruhe: Verlag C.F. Müller.
- Welan, M. (1995). *Praesidentialismus oder Parlamentarismus*, Diskussionspapier Nr. 35-R-95. Wien: Boden Kultur.
- Zeitler, B. (2010). *Politische Führung im klassischen Praesidentialismus: die USA*. Martin Sebaldt (Yay. Haz.). Politische Führung in westlichen Regierungssystemen (173-195). Wiesbaden: VS Verlag.